

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

ציצית

גדרי המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

ציצית כשנתכסה בו, וכו'.

שורש המצוה נגלה בכתוב, שהיא למען נזכור כל מצוות השם תמיד, ואין דבר בעולם יותר טוב לזכרון כמו נושא חותם אדוניו קבוע בכסותו אשר יכסה בו תמיד ועיניו ולבו עליו כל היום, וזהו שנאמר בו בכתוב [במדבר ט"ו, ל"ט], וזכרתם את כל מצות ה'. ואמרו זכרונם לברכה [תנחומא קרח י"ב], כי מלת ציצית תרמוז לתרי"ג מצוות עם צירוף שמונה חוטין שבציצית וחמשה קשרין שבו וכו'.

מצוה שפ"ו - מצות ציצית

גדר המצווה - להטיל ציצית בבגד שנתכסה בו, שנאמר [במדבר ט"ו, ל"ח], ועשו להם ציצית וגו'. וזה החיוב הוא כשיהיה לבגד ארבע כנפים או יותר, דכתיב [דברים כ"ב, י"ב], על ארבע כנפות כסותך, ויש בכלל חמש או יותר ארבע. ויהיה שיעורו גדול כדי שיוכל להתכסות בו ראשו ורוב גופו של קטן המתהלך בשוק לבד מבלי שומר, ולפי הדומה שזמן זה הוא כבר שית כבר שבע, ושיהיה הטלית מצמר או מפשתים. זהו הבגד שאנו חייבין להטיל בו

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

שיישאר בטומאתו ולא יכנס למחנה שכינה זמן רב הרשות בידו.

ובמצוות 'שחיטה' כתב הרמב"ם בספר המצוות - "המצוה הקמ"ו היא שצונו לשחוט בהמה חיה ועוף ואחר ייאלץ בשרן ושלא יהיה להן התר אלא בשחיטה לבד. והוא אמרו יתעלה (ראה יב) וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך".

הכסף משנה הביא השגת הראב"ד שלא שייך למנות זאת במנין המצוות שהרי אין אדם חייב לשחוט אם אינו רוצה לאכול [במנין המצוות הקצרות]. "לשחוט בהמה חיה ועוף: כתב הראב"ד ז"ל אין לו טעם ואולי לאו הבא מכלל עשה עשה עכ"ל. נראה שטעמו מפני שאין זו מצוה מחייבת שאם ירצה שלא לאכול בשר או אם ירצה שלא לשחוט הוא בעצמו רשאי אבל הוא לאו הבא מכלל עשה לא תאכל אבר מן החי ולא נבלה הא שחטה אכול. וי"ל לדעת רבינו שהיא עשה למי שירצה לאכול בשר שישחוט או ישחוט לו אחר".

ויתכן לפרש בדעת הרמב"ם שמצוות שחיטה היא כמצוות טבילה, שהיא 'דין' איך להתיר בשר לאכילה, ואינה חיוב כלל.

וכעין זה מצאנו ברמב"ן בחולין ל"א שמדמה מצוות שחיטה לטבילה ובשניהם כתב שאינם 'דבר שבחובה' אלא שהם 'הכשר לדבר אחר', וזוהו ביאר טעם האומרים שם שאין צריכים בהם כוונה - "והוא דפליגי רב ר' יוחנן בטבילה שלא בכונה ופליגי תנאי בשחיטה דוקא במצות הללו שהן מתירין ויש בהם הכשר לדבר אחר, טבילה מתרת אשה לבעלה ושחיטה מתרת בשר לאכילה ואינן בעצמן דבר שבחובה, אבל בשאר מצוות של חובה אי בעו כונה לצאת ולעבור לא מיירו כלל אלא פלוגתא דתנאי ואמוראי אחרניי היא בפסחים (ק"י"ד ב') ובראש השנה (כ"ח ב') ולא שייכו בהנך דשמעתין כלל, אלא בין לרב בין לר' יוחנן בלצאת ולעבור אי כמר אי כמר, דלמר מכשירין קילי טפי דבמעשה תלנהו רחמנא והא אתעביד ליה, תדע דהא נפלה מן הגשר טהורה לביתה לרב ואלו מתעסק בתקיעה לדברי הכל לא יצא כיון דלא מיכוין לתקיעה כלל, ולמר אפי' ירדה להקר לא טהרה ודילמא בתוקע לשייר סבירא ליה יצא, כנ"ל".

מצווה להטיל ציצית או איסור ללבוש בלא ציצית

נתבאר לעיל שיש ג' סוגי מצוות: א) מצוות המחויבות לגמרי ואינם תלויים כלל באדם, כגון תפילין ושופר ולולב. ב) מצוות שאין חיובם חל אלא במצב התלוי באדם כגון 'מוזוה' שאינה אלא כשיש לו בית [ויכול שלא יהיה לו]. ג) מצוות שאינם חיוב כלל אלא דין איך להכשיר ולהתיר דברים כגון 'טבילה' ו'שחיטה'. ולהראב"ד - אין השחיטה מצווה בקום עשה, אלא

שני סוגי מצוות עשה

כתב הרמב"ם בהלכות ברכות י"א שיש שני סוגים במצוות עשה, ועל שניהם חייבים לברך - "יש מצוות עשה שאדם חייב להשתדל ולדרוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מוזוה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מוזוה כדי שיעשה מוזוה אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה, וכל מצות עשה שבין אדם למקום בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה".

והנה מה שקרא למצוות אלו 'רשות', כוונתו, שאין אדם מחוייב להגיע למצב המחייבו ויכול כל ימיו שלא להכניס עצמו לחיוב, אך ברור שאם יש לו בית הרי הוא מחוייב לקבוע בו מוזוה ולבנות לו מעקה.

וכן מבואר בדבריו בספר המצוות ק"ט גבי מצוות טבילה לטמאים - "ואין הכוונה באמרנו שהטבילה מצות עשה שיהיה חייב כל טמא שיטהר על כל פנים כמו שהוא חייב כל מי שיתכסה בכסות שיעשה ציצית [מ' יד] או כל מי שיהיה לו בית שיעשה מעקה [מ' קפד]".

אלא שמצאנו סוג נוסף של מצוות שהם רשות גמורה, [שלא הזכירם כאן], והיינו שלא חייבה התורה לעשותם, אלא שאמרה התורה דין איך להתיר ולהכשיר דברים מסויימים לאכילה ולהשתמשות. וכגון מצוות טבילה לטמאים שכתב - "המצוה הק"ט היא שצונו שנטבול במי מקוה ואז נטהר מאי זה מין ממיני טומאות שנטמאנו בו והוא אמרו ית' (מצורע טו יו) ורחץ במים את כל בשרו. ובאה הקבלה (ת"כ פסחי' קט א וש"ג) מים שכל בשרו עולה בהן והוא שעור מקוה. אלא אם יהיו מים נובעין שאין שעור להם כמו שיתבאר (עפ"ט ממקואו ה"ו וח') בדקדוק מצוה זו. ומתנאיה שהזב לבד יהיו המים שיטהר בהן נובעין כמו שבא בכתוב (שם טו יג) במים חיים. ואין הכוונה באמרנו שהטבילה מצוות עשה שיהיה חייב כל טמא שיטהר על כל פנים כמו שהוא חייב כל מי שיתכסה בכסות שיעשה ציצית [מ' יד] או כל מי שיהיה לו בית שיעשה מעקה [מ' קפד], ואולם הנרצה בזה דין טבילה והיות התורה אומרת לנו כי מי שירצה להטהר מטומאתו הנה לא ישלם לו זה אלא בטבילה במים ואז יטהר. ולשון ספרא (אח"מ פרש' ה) ורחץ במים יכול גזרת מלך תלמוד לומר ואחר יבא אל המחנה מפני הטומאה רומז אל זה השרש שבארתי לך כי זה דין לבד שמי שירצה שיטהר יעשה כך וזה הדין הוא המצוה. ואולם שיהיה חייב טבילה על כל פנים לא, אבל מי שירצה

בגד שיש לו ארבע כנפים בלא ציצית דאז ודאי היה הדין עמו אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית ומכל מקום אין הטלית אסור ללבוש וגם אין עובר כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת ובחול ודאי עובר כל שעה שלובשו בעשה דהטל בו ציצית."

ובביאור דעת ה"ר שלמה מדרוי"ש, היה נראה לכאורה שסובר [כפי הצד שדחה ר"י] שהתורה אסרה ללבוש בגד של ארבע כנפות, והציצית הוא הכשר ותיקון הבגד שיהיה מותר ללבוש.

אמנם נראה שאי אפשר לפרש כן, שהרי בגמרא יבמות צ" מבואר להדיא, שלבישת סדין בלי ציצית אין בזה עבירה אלא ב'שב ואל תעשה'.

וצריך לומר שבאמת כולם מודים לגדר שכתב ר"י שאין איסור בלבישה עצמה, ויש כאן רק ביטול עשה לאחר שנתעטף, ומחלוקתם אינה אלא בגדריו אונס' האם נחשב כהיתר גמור או לא. שהר"ר שלמה סבר שאמנם מה שאינו עושה המצווה הוא באונס, מכל מקום אסור לו להכניס עצמו למצב של חיוב, על מנת שיפטר משום אונס.

סתירה לשיטתו של ר"י

הובא לעיל דעת ר"י שמותר לאדם ללבוש לכתחילה ובידיים בגד של ארבע כנפות שנפסקו ציציותיו בשבת, מפני שאין כאן אלא מצוות עשה, וכיון שאינו יכול לעשותו הרי הוא פטור.

ומבואר בזה שמותר לאדם להכניס את עצמו למצב של חיוב במצוות עשה, אף שיודע שיהיה אנוס שלא לקיים את המצווה.

ויש להקשות מביצה ז' שאמרו- "השוחט שבא לימלך, כיצד אומר לו בית שמאי אומרים, אומר לו: שחוט, חפור, וכסה. ובית הלל אומרים: לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום."

ולכאורה מבואר בזה להיפך מדברי ר"י- שאף שהוא אנוס [מחמת איסור יו"ט] שלא לכסות, מכל מקום אסור לו לשחוט, כדי שלא להכנס למצב של חיוב, בלי יכולת לקיים המצווה.

ויתכן ליישב, **שיש להבדיל בין סוגי המצוות- יש מצוות שהתכלית ורצון התורה בהם הוא 'תוצאה' חיצונית [כגון מעקה שאמרה התורה התכלית כדי שלא יפול הנופל], ויש מצוות שרצון התורה בהם הוא עצם המעשה'.** [וכגון כל המצוות שבגופו שאי אפשר על ידי שליח, וזהו מפני שרצון התורה אינו תוצאה חיצונית אלא עצם הפעולה שיעשה האדם].

ובכיסוי הדם נראה להוכיח שהוא מהסוג הראשון- שתכלית המצווה ורצון התורה הוא 'שהדם יהיה מכוסה'. מצאנו בחולין דף פ"ז- שאם כיסהו הרוח, כל זמן שלא נתגלה אינו מחוייב לכסותו, אף שלא נעשה בה 'מעשה' כיסוי. [ולא מחייבין ליה שיגלה העפר ויעשה בה כיסוי].

ואף שאמרו שם שכיסוהו ונתגלה פטור מלכסות, יש לומר, שאף שזוהי תכלית המצווה ' שיהיה מכוסה' מכל מקום בגדר המצווה לא חייבה התורה אלא לעשות מעשה כיסוי פעם אחת.

ומצד שני במצוות ציצית נראה שאין תכלית חיצונית לזה אלא 'מעשה האדם' שיהיו לו ציציות בבגד שלו.

ולפי חילוק זה יש לומר דכיסוי הדם שאני, שגורם למצב של 'דם מגולה' היפך רצון התורה, משא"כ בציצית שאין ענין אלא ב'מעשה' המצווה, כל שהוא אנוס אין צריך להמנע מלהכנס למצב המחייב.

האם מחוייבים להכין קודם זמן חיוב המצווה

הובא לעיל דברי ר"י במרדכי- שבנפסק ציציותיו בשבת מותר ללבוש כן. אמנם יש לדייק מדבריו שזהו דווקא כשנפסקו בשבת, אך אם לא הכין מערב שבת [והיה יכול] אין לו היתר ללבוש בשבת.

ומבואר בזה שחלק מחיובי המצוות הוא להכין את מכשירי המצווה, אף קודם זמן חלות החיוב. [ומטעם זה מחוייבים להכין שופר לבנות סוכה ולאפות מצה אף קודם החג], וממילא אם לא עשה כן אין לו פטור של 'אונס'.

ולפי זה יוצא, שאף שהמצווה היא לעשות ציצית' ואינה חלה אלא לאחר הלבשה, אין לאדם היתר ללבוש ארבע כנפות ואז כשיחול חיובו מיד יטיל [ומה שאינו יכול להספיק מיד ייחשב כאנוס], מפני שמוטל עליו להכין הכל לכך שכשיתחיל זמן החיוב, יוכל לקיים המצווה מיד, ואם לא עשה כן אין לו פטור אונס.

וכן מבואר ברמב"ם ציצית ג'- "היאך חיוב מצות הציצית, כל אדם שחייב לעשות מצווה זו אם יתכסה בכסות הראוי לציצית יטיל לה ציצית ואח"כ יתכסה בה, ואם נתכסה בה בלא ציצית הרי ביטל מצות עשה".

'לאו הבא מכלל עשה' שלא לאכול בשר שלא נשחט. [וכנראה שהברכה נאמרת על מניעת האיסור].

ולפי זה יש לדון במצוות ציצית לאיזה סוג דומה.

ולכאורה נראה שהוא דומה למזוזה [הסוג השני], שחלות החיוב תלוי ב'מצב'- שהוא לבוש בגד של ד' כנפות שאז מחוייב להטיל בו ציצית. ולפי צד זה.

אמנם יש מקום לדמותו לסוג השלישי- והיינו שיש 'איסור לבישה' על בגד שיש בו ד' כנפות כל זמן שאין בו ציצית. [ולפי הרמב"ם יתבאר- שהמצווה היא 'דין' 'היתר' הבגד לבישה (כמו טבילה ושחיטה), ואילו להראב"ד יתבאר שיש בלבישת הבגד בלי ציציות, 'לאו הבא מכלל עשה'].

[אך יש לציין שאין זה דומה לגמרי לשחיטה וטבילה, שבהם בפעולה אחת שעושה, מכשיר הבשר באכילה, ועולה מטומאתו, ואילו בציצית- צריך שיהיו הציציות על הבגד בכל רגע, ולא סגי שהטיל בהם ציצית בתחילה]. ויתבאר להלן.

דעת הראשונים בזה

בגמרא **יבמות צ'** מבואר שאין כח לחכמים לעקור דבר מן התורה אלא ב'שב ואל תעשה' ואמרו שם- "אמר ליה: בעאי לאותובך ערל, הזאה, ואזמל, **סדין בציצית** [שהתירו ללבוש סדין מפשתן בלי להטיל בו ציצית מחמת גזירה], וכבשי עצרת, ושופר, ולולב, השתא דשנית לן: שב ואל תעשה לא מיעקר הוא, כולהו נמי שב ואל תעשה ניהו".

ומבואר בזה שהלבוש טלית בלא ציצית, אינו עובר בידיים על 'איסור לבישה', אלא רק מבטל את החיוב שחל עליו מחמת הלבשה, ועל כן אין כאן עקירה אלא ב'שב ואל תעשה'.

ומצאנו כן בתוספות שם- שבקושייתם נראה שהבינו שיש בזה 'איסור לבישה' [כמו הסוג השלישי] ובתירוץ דחו זאת, שאין בזה אלא מצוה החלה מחמת הלבשה [והיו כהסוג השני]- "וא"ת סדין בציצית היכי הו"י שב ואל תעשה דכי מכסה בטלית דבת חיובא היא ואין בו ציצית הרי עובר בידיים וי"ל **דבשעת עיטוף אכתי לא מיחייב עד אחר שנתעטף** דכסותך משמע שאתה מכוסה בה כבר ואשר תכסה בה אתה לדרשא אחרינא כדאמרין במנחות (דף מא. ושם) ולאחר שנתעטף דמתחייב שב ואל תעשה הוא.

וביתר ביאור מצאנו דברי ר"י **במרדכי** לענין נפסק הציצית בשבת [סימן תתקמ"ד והובא בבית יוסף י"ג] "לכך נראה לר"י דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשו ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ארבע כנפים בלא ציצית דאז ודאי היה הדין עמו אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית ומכל מקום אין הטלית אסור ללבוש".

ומבואר בדבריו שדעת החולקים היא שיש 'איסור לבישה' בלא ציצית.

ועיינן בתוספות שם בסוף הדיבור שהקשו על דבריהם- "ומיהו קשה מדמברכין להתעטף בציצית משמע דבשעת העיטוף עביד מצוה".

ומשמע מדבריהם שלפי מה שהבינו בהווה אמינא שהלבוש ארבע כנפות בלא ציצית עובר על איסור בקום ועשה, היה נוח לשון 'להתעטף'.

וביאור כוונתם- משום שלפי צד זה הציציות שציוותה התורה הוא על 'מעשה' ההתעטפות והלבשה, שיש בו ציווי שלא לעשותו אלא כשיש עליו ציצית, משא"כ למסקנתם שהציציות אינו חל אלא לאחר העיטוף שמעתה מוטל עליו להטיל בו ציצית, אם כן לא שייך לברך על מעשה העיטוף.

ובתוספות הרא"ש שם יישב לשון 'להתעטף'- "וי"ל שכך פירוש הברכה להיות מעוטף בציצית ומשום דמברך עובר לעשייתו צריך לברך להתעטף".

נפסק הציצית בשבת האם יש איסור ללבוש

בתוספות הרא"ש שם הוסיף על דברי התוספות וכתב שמגדר זה [שאין איסור ללבוש בלי ציצית, אלא יש מצווה שחלה לאחר הלבשה 'לעשות ציצית'] יוצא חידוש דין- "ומכאן הורה ריב"א דאם נפסק לאדם אחד ציצית בשבת או ביי"ט יכול להתעטף בטליתו אפילו לכתחלה משום דלא מיחייב עד לאחר שנתעטף, וא"כ דוקא בחול אסור ללבושו בלא ציצית שהוא מחוייב לעשות ציצית כשילבשו אבל בשבת וי"ט דאי אפשר לעשותו ובשעת עיטוף ליכא עבירה גם אין עבירה שהוא מעוטף בו בלא ציצית כיון דא"א לעשותו".

ודין זה הובא במרדכי [שהובא לעיל] והביא מחלוקת בזה- "אומר ה"ר שלמה מדרוי"ש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת שאסור ללבושו עד שיתקן אותו שאם לובשו עובר בעשה והשיב ר"י דליתיה כדמוכח בשמעתין דאע"ג דאיפסיק לא הוה שדי בכרמלית דרבנן לכך נראה לר"י דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשו ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש